

Negyedik díjazott

DOHNÁNYI ERNŐ
zeneszerzői munkássága és előadó-művészete
MAGYAR ÖRÖKSÉG

-

A mai napon Dohnányi Ernőt Magyar Örökség-díjjal tünteti ki a díj odaítélésére hivatott bíráló bizottság.

Dohnányi Ernő, aki 1877. július 27-én született Pozsonyban, és 1960. február 9-én hunyt el New Yorkban, az egyik legkiválóbb és legjelentősebb magyar zenész volt a XIX. század végén és a XX. században. Híressé elsősorban zongoraművészként vált világszerte, és Lisztnek közvetlen utóda volt, mint a legmagasabb szintű zongoravirtuóz, továbbá mint zeneszerző, dirigens, pedagógus és országának kulturális hírnöke. Dohnányi példátlanul nagy mértékben járult hozzá Magyarország zenei életének fellendüléséhez és elismertetéséhez, ahhoz, hogy az ország európai kulturális központtá váljon a XX. század első felében.

Zongorajátékának nem csak virtuozitását csodálták, hanem azt is, ahogy túllépett a zongora fizikai korlátain sajátos, színes lírai hangjával és maradéktalan természetességével. Repertoárja óriási volt, és különösen Mozart, Beethoven, Schubert, valamint Liszt műveit játszotta sok évvel korábban, mielőtt e szerzők általánosan divatosá váltak volna.

Magyarország-szerte, de másutt is, ahol csak koncertezett, megnyerte és nevelte új közönségét a legértékesebb művek előadásával. Ő volt az első igazán nagy zongorista, aki gyakran lépett fel kamarazenészként is. Tóth Aladár így írt róla 1927-ben: "Transzcendentálisabb zongorahangot, mint Dohnányi Ernőé, el sem képzelhetünk. Dohnányi billentésének a varázsa valóságos metafizikai varázs. A lélek legközvetlenebb megszólalása."

Dohnányi Ernő zeneszerzőként is korán beérett társaihoz képest, és rendkívüli képességeinek köszönhetően számos korai sikert ért el. Élete során csaknem minden műfajban komponált: írt versenyműveket, kamarazenét, színpadi műveket, jelentős mennyiségű szóló zongora- és egyéb hangszeres zenét, egyházi és világi vokális zenét és pedagógiai műveket. Legkimagaslóbb tulajdonságai között tartható számon tökéletes formai fölénye és vele született kontrapunktikus tehetsége. Líraiság, drámai kontraszt, sokoldalúság, fölény, humor és ízlésség jellemzi életművét. Míg zenei nyelve többnyire tonális maradt posztromantikus értelemben, harmóniai a legtermészetesebb hajlékonysággal bontakoznak ki, tanúsítva a szerző csodálatos rögtönzési adottságait és gazdag művészi fantáziáját.

Dohnányi volt az első jelentős magyar muzsikuss, aki Budapestet választotta hivatásos tanulmányainak színhelyéül 1894-ben. Ebben Bartók Béla is követte Dohnányi példáját 1899-ben.

Dohnányi volt az akkori Országos Magyar Királyi Zeneakadémiának elsőként világhírűvé vált tanítványa. 1895-ben Brahms elismerését is kivívta Opus 1-es *C-moll zongoraötösével*, majd 1897-ben két Millenniumi Királyi-díjat nyert két művével, a *Zrínyi nyitánnyal* és az *F-dúr szimfóniával*. 1898. október 24-én egyetlen londoni koncertjével megvetette világhírének alapjait. Beethoven G-dúr zongoraversenyét játszotta, Richter János vezényletével. A londoni Times egyik cikke így írt róla: "Nincs élő zongoraművész, aki őt akár csak megközelíthetné." Ettől kezdve hangversenykörútjai Európában és Amerikában óriási sikert arattak.

Mint pedagógus, Dohnányi hivatásos tevékenységét 1905-ben a Berliini Királyi Zeneakadémián kezdte meg, ahol tíz éven keresztül a világ sok országából hozzáseregülő tehetséges művésznövendékeket nevelt. Nagy elismerésben részesült mint zeneszerző is. Itt komponálta több remekművét, köztük az Opus 15-ös *Desz-dúr vonósnégyest*, az Opus 25-ös *Variációk egy gyermekdalra zongorára és nagyzenekarra* című művét, az Opus 26-os *Eszmoll zongoraötöst*, valamint első színpadi művét, a *Pierette fátyla* című némajátékát és a *Szimóna néni* című vígoperát.

Az I. világháború közepén, 1915. novemberében hazaköltözött Magyarországra. A hadseregben való szolgálat alól felmentették, és elkezdődött életének az a huszonnyolc évig tartó periódusa, amelyben egészen egyedei és példa nélkül álló módon szolgálta az ország zenei életének a felépítését. Rengeteg koncertet adott, gyakran jótékonysági célokra. Albert Rezső szerint "1916-tól sok éven át mindig zsúfolt házak előtt került sor Dohnányi Ernő zongoraestjeire". A háború miatt alig akadt külföldi vendégművész, és a lelkileg és fizikailag összetört országban ezek a Dohnányi koncertek úgyszólván életben tartották az embereket. Bartók így írt róla 1920-ban: "Budapest zenei élete ma egyetlen névben foglalható össze - Dohnányi. A megpróbáltatások órájában, amikor a többi művészek elhagyták az országot, vagy >sátraikban duzzognak<, Dohnányi hősieen folytatja sokoldalú működését, honfitársai ezreinek vigasztalást és örömet nyújtva...Amit mint zongorista és mint a filharmonikus hangversenyek karmestere véghezvisz, az a szó szoros értelmében felbecsülhetetlen."

1919. februárjában a Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekarának tagjai Dohnányit választották meg elnökkarnagyuknak, Kerner István megbetegedése után. Több mint huszonöt éven át számos sikeres hangversenykörútjával hírnevet szerzett a zenekarnak itthon és külföldön egyaránt. A klasszikus mesterművek mellett folyamatosan műsorra tűzte a fiatal magyar zeneszerzők alkotásait is. Összesen harminchét magyar szerző nyolcvankilenc új műve került százkilencvenöt ízben a közönség elé Dohnányi tolmácsolásában, köztük tizenöt Bartók-mű, nyolc Kodály-mű és négy Weiner Leó-mű. A számos jótékonysági intézmény közül, amely Dohnányi alatt kezdte meg működését, a zenekar nyugdíjas tagjait segélyező Dohnányi Egyesület volt a legfontosabb.

Dohnányinak a budapesti zeneakadémiai tanári működése is korszakalkotó intézménytörténeti fordulattal kezdődött. Egy évi tapasztalatgyűjtés után 1917-ben átfogó, előremutatóan modern reformtervet dolgozott ki a felsőfokú zenei oktatás javítására. Az akkor még leszavazott, de később bevezetett elvek a mai napig is a Zeneakadémia működésének élő és ható gyakorlati és nevelésméleti alapelvei. A Zeneakadémia nagy vesztesége volt, hogy megszakadt Dohnányi kapcsolata az intézménnyel 1919-től, amikor a Tanácsköztársaság bukása után puccsszerűen leváltották rövid ideig tartó igazgatói tisztségéből. Csak 1928-ban tért vissza, mint a zongora- és zeneszerzés művészképző vezetője, majd 1934-ben ismét főigazgatóvá nevezték ki.

Több fontos magyar vonatkozású művet komponált ebben az időszakban, felhasználva magyar népdalokat és himnuszokat forrásanyagként. 1922-ben Kodály így írt Dohnányi *A vajda tornya* című operájának a bemutatójáról: "A budapesti Operaház legjelentősebb eseményét Dohnányi 5 felvonásos operájának, a Vajda tornya bemutatója jelentette...Évek óta nem fordult elő, hogy operaelőadás ennyire kielégítette volna a legszigorúbb igényeket is..."Az Opus 31-es *Ünnepi nyitány nagyzenekarra* Pest-Buda egyesítésének ötvenedik évfordulójára készült 1923-ban, az Opus 32-es *Ruralia hungarica* népdalfeldolgozás sorozat több változatban vált népszerűvé, az Opus 35-ös *Missa in dedicatione Ecclesiae* (Szegedi

mise) az árvízben elpusztult majd újjáépített szegedi fogadalmi templom felszentelésére készült. 1930-ban ez a mise nyerte el a gróf Klebelsberg Kuno - a ma szintén posztumusz Magyar Örökség-díjjal kitüntetett - egykori vallás-és közoktatási miniszter által meghirdetett pályadíjat.

1922-ben a Kolozsvárról Szegedre költözött egyetem díszdoktorává avatták Dohnányit, csakúgy mint életének legutolsó periódusában az Ohioi Állami Egyetemen és a Floridai Állami Egyetemen is. 1931-től a Magyar Rádió zenei osztályának igazgatói tisztét is elvállalta. Az 1920-as és 30-as években számos külföldi elismerésben részesült, többek között a New Yorki Állami Szimfonikus Zenekar választotta 1925-ben elnökkarnagyává, 1936-ban pedig francia becsületrenddel tüntették ki. Ezekben az években folyamatosan visszautasította az előkelő, nagyfizetésű külföldi ajánlatokat, mert Magyarországon szeretett volna maradni élete végéig.

Dohnányi nem csak arra használta fontos pozícióit, hogy honfitársain segítsen, hanem arra is, hogy a magyar zenei életben a nácizmus ellen harcoljon, ameddig csak lehetett. A különböző fajüldöző törvények érvényesítését a maga területén több évig sikerült meggátolnia, de a végén lemondott az összes állásáról: a Zeneakadémián, a filharmonikusoknál és a Magyar Rádiónál. Amikor 1944. végén Dohnányi végül elment az országból, a zenetörténet legaljasabb és talán legkárosabb hamis rágalmozó hadjáratát indította ellene több Magyarországon maradt zenei potentát. Magyarország nagy vesztesége és szégyene, hogy Dohnányit olyan emberek üldözték ki igaztalanul hazájának zenei életéből, akiken ő közvetlenül segített.

Szerencsére másutt tárt karokkal fogadták Dohnányit, és 1949-től a Floridai Állami Egyetem tanára lett, és az is maradt élete végéig. Az Amerikai Egyesült Államok nagy érdeme, hogy méltóképpen értékelte és ünnepelte Dohnányi későbbi éveinek zenei tevékenységét. Ma - bár itthon újra játsszák műveit, van már Dohnányi Ernő utca a Zeneakadémia mellett, és 1990-ben a Magyar Köztársaság posztumusz Kossuth-díjat adományozott neki - Dohnányi öröksége még mindig nincs az őt megillető helyén. Ez a mostani Magyar Örökség Díj, ha késve is, de remélhetőleg segíteni fog abban, hogy a feketelistázás árnyékát teljesen szétoszlatva Dohnányi Ernő neve végre méltó helyére kerüljön. Mert Dohnányi öröksége nem csak Magyarországhoz tartozik, hanem a világörökség része is.

Befejezésül Kovács Sándor zenetörténész szavait idézem: "Mi maradt végül is ma Dohnányi szelleméből? Az, hogy ma Magyarországon - de másutt is - bárki, tehetséges művész bármilyen művet alapvetően természetesen, póztalanul, egyénieskedésektől mentesen akar előadni, a művekhez természetesen, póztalanul közeledik. Az, hogy ha ma bármelyik tehetséges magyar zongoristát halljuk, egy kicsit Dohnányit is halljuk vele, mert a billentés kultúrájának alapját ő vetette meg. Az, hogy ha ma azt mondjuk, Magyarország mai zenekultúrája, ez annyi, mintha Dohnányi nevét is kimondtuk volna."

Kiszely Deborah
zongoraművész, zenetörténész

Életrajz

Dohnányi Ernő (*1877. július 27. Pozsony, +1960. február 9. New York) zeneszerző, zongoraművész, karmester. 1894-97: a budapesti Zeneakadémián zeneszerzési (Koessler) és zongoratanulmányokat (Thomán I.) folytat. Első művét Brahms ajánlására mutatják be Bécsben 1895-ben (*C-moll zongoraötös*). Zongoraművészi pályáját 1898-ban, Londonban kezdi. 1900: amerikai hangverseny körút. 1901-1905: Bécsben és Budapesten él, ezután 10 évig Berlinben a Zeneakadémia tanára. 1915-ben hazatér, a Zeneakadémia tanára, 1919-ben igazgatója, ugyanakkor a Filharmóniai Társaság elnökkarnagya. A Tanácsköztársaság alatt a zenei direktórium tagja, a bukás után főiskolai állásából felfüggesztik. 1921-27: rendszeres turnék a Filharmóniai Társaság zenekarával Európában és az USA-ban. 1925: a New York State Symphony Orchestra karmesterévé választják. 1928-tól ismét a Zeneakadémia tanára, 1934-től 1941ig, lemondásáig - a zsidótörvények szerinti elbocsátásokat nem tudta megakadályozni - főigazgatója. 1943: véget ér főiskolai oktatói munkája, 1944: a Filharmóniai Társaság működését megszünteti. 1944. november 24: Ausztriába emigrál. 1947-48: Angliában koncertezik, majd Argentínában telepszik le. Közben 1945-ben Magyarországon háborús bűnösnek minősítik, később hivatalosan felmentik, de az ilyen témájú sajtótámadások még sokáig nehezítik karrierjét. 1949: a Florida State University (Tallahassee) tanára lesz, a következő évtizedekben Amerikában koncertezik, egyetemeken mesterkurzusokat tart. Utoljára Edinburghban az Ünnepi Játékokon vezényel (1956), utolsó hangversenyét 1959. október 22-én adja, utolsó lemezfelvétele a halála előtti hónapban készül New Yorkban.